

İTKAN AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

مجلة إتنان للدراسات الأكاديمية

ITKAN JOURNAL FOR ACADEMIC RESEARCH

Sayı | العدد | Issu: 1

Aralık | كانون الأول | December 2024

İtkân Kelimesinin Arap Dili Açısından Tahlili

تحليل كلمة "إتنان" في اللغة العربية

Analysis of The Word "Itqân" in Terms of Arabic Language

Sabri Türkmen

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

E-mail: sabri.turkmen@inonu.edu.tr

Prof. Dr., İnönü University, Faculty of
Theology, Department of Basic Islamic
Sciences, Arabic Language and Rhetoric
Division

ORCID: 0000-0003-0851-3356

Makale Bilgisi | معلومات المقالة | Article Information

Makale Türü نوع المقالة Article Types:	Araştırma Makalesi بحث Research Article
Geliş Tarihi تاريخ الإرسال Date Received:	14.10.2024
Kabul Tarihi تاريخ القبول Date Accepted:	04.11.2024
Yayın Tarihi تاريخ النشر Date Published:	31.12.2024
Yayın Sezonu فصل النشر Pub Date Season:	Aralık كانون الأول December

Atıf | كيفية الإحالة | Cite as

Türkmen, Sabri. "İtkân Kelimesinin Arap Dili Açısından Tahlili". *İtkan Akademik Araştırmalar Dergisi* 1 (Aralık 2024), 01- 09.

İntihal | الانتحال | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

تم فحص هذه المقالة باستخدام برنامج iThenticate، ولم يتم اكتشاف أي انتحال.

This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan | التعهد الأخلاقي | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

يعلن أنه تم الالتزام بالمبادئ العلمية والأخلاقية أثناء تنفيذ وكتابة هذه الدراسة، وأن جميع المصادر المستخدمة قد تم توثيقها بشكل صحيح.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Sabri Türkmen).

Yayıncı | الناشر | Published by

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi | جامعة كهرمان مرعش الاستقلال | Kahramanmaraş İstiklal University

Lisans Bilgisi | الترخيص | License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

هذا العمل مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي - الإحالة - غير تجاري 4.0 دولي (CC BY NC).

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

İtkân Kelimesinin Arap Dili Açısından Tahlili

Öz: Bir amelin iyi ve sağlam yapılması İslam dininde büyük bir öneme sahiptir. Nasıl ki Allah Teâlâ kâinatı kusursuz yaratmış ise insanın da işlerini tam ve sağlam yapması kulluk sorumluluğunun bir gereğidir. Bu bağlamda bir işi *itkân* üzere yapmak, insan medeniyetinin temel direklerinden addedilmiştir. İslam'ın yeryüzünün imarı olarak bilinen nazariyesinde belli esaslara riayet ederek çalışmak temel prensiptir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel unsurlardan biri, aklını gerektiği gibi kullanarak, insanlığın huzuru ve refahı için medeniyetin ve bilimin temellerini atmaktır. Ancak Allah'ın insanı yaratma ve yeryüzünü ona hizmet ettirme hikmetine mazhar olunabilir. Konunun önemine binaen bu makalede *itkân* kelimesi Arap dili açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Kelime öncelikle etimolojik açıdan ele alınmış, temel sözlük kaynaklarından hareketle anlam haritası çıkarılmış, akabinde kelimenin delalet etmiş olduğu anlamların vuzuha kavuşması için şiir ve nesir örnekleriyle istişhadda bulunulmuştur. Bilahare konu ile ilgili ayet ve hadislerle müracaat edilerek ilgili bazı örnekler zikredilmiş, meselenin ehemmiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yüce Allah nasıl ki yaratmış olduğu varlıkları kusursuz yaratmış ve onunla bir hikmeti murat etmiş ise, yeryüzüne göndermiş olduğu insanın da işlerini sağlam ve *itkân* üzere yapması durumunda insan, yaratılış gayesine uygun bir davranış sergilemiş olacak; böylece itinasızlık ve belirsizlikten kaynaklanan birçok problem çözüme ulaşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İtkân, İhsân, İhkâm, Tıkn.

Analysis of The Word “Itqân” in Terms of Arabic Language

Abstract: It is important in Islam to perform one's duty in a perfect way. Just as Allah (SWT) created this universe with perfection, it is incumbent upon human beings, as servants, to perform their actions in a complete/sound manner. In this context, conducting *one's* work with precision is regarded as one of the fundamental pillars of human civilization. In Islam, in the concept known as the "construction of the earth", adhering to certain principles is fundamental. One of the key characteristics that distinguishes human beings from other creatures is their capability to build civilization and promote science for the welfare of humanity, especially by employing intellect befittingly when fulfilling their duties. It is only in this way that the wisdom behind Allah's creation of humankind, and His subjection of the earth to their service, can be realized. This study analyzes the term *itqân* from the perspective of the Arabic language. First, the word is examined etymologically, with its meaning drawn from primary dictionary sources. Subsequently, examples from both poetry and prose are provided to further illuminate the nuances of this term. Then we relate Qur'ānic verses and ḥadīth, offering examples that emphasize the importance of this concept. In short, just as Allah (SWT) created all creatures for a purpose with flawlessness, if human beings execute their duties in a trustworthy manner, they will align themselves with the purpose of their creation. Thus, many of the problems stemming from carelessness can be resolved.

Keywords: Arabic Language, Itqân, İhsân, İhkâm, Tıqn.

Giriş

İnsanın ilerlemesinin, gelişmesinin ve başarı elde etmesinin en önemli etkenlerinden biri, işini tam ve sağlam yapmasıdır. İnsan bu uğurda ne kadar mesafe alırsa o derece başarı elde eder. İnsan ve toplum gelişir ve ilerler. Aksine bir toplum geri kalmış ise bunun en önemli nedenlerinden biri yapmış oldukları işlerde *itkân* vasfını taşıyamamaları, işlerini gelişigüzel yapmalarıdır. Böyle toplumlarda eğitim, kültür, bilim, sanat, ticaret ve sair alanlarda o işi iyi şekilde icra edecek beceri ve yeteneklerde mahrumiyet vardır. Bu sebeple düzensizlik, başboşluk, ihmal toplumun geri kalmasına neden olmakta insanların hayatını olumsuz etkilemektedir. O halde yapılması gereken herkesin, meşguliyeti her ne ise, onu en iyi bir şekilde icra etmesi, sağlam ve tam yapmaya özen göstermesidir.

Yüce Allah, varlık âleminde her şeyi mükemmel ve kusursuz yaratmış, insanı da bu minval üzere davranmaya teşvik etmiştir. İslam, Kur'an ve sünnet vasıtası ile işleri itkân üzere yapmaya teşvik etmiş, tembellik ve özensizlikten insanları nehyetmiştir. O halde Müslüman, tembel ve miskin biri değil, çalışkan, iyi bir kul olmalı ve Allah'ın kendisi için hazır hale getirdiği dünya hayatını iyi değerlendirerek insana yakışan ve ona yaraşan davranışlar sergilemelidir. Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu yaratılış gayesine uygun ameller için çaba sarf etmeli ve attığı her adımda Yüce Allah'ın müşahedesini hissetmeli, amellerini en iyi şekilde mükemmel yapmalıdır. Çünkü İslam dininde çalışmak bir ibadettir onun keyfiyeti Kur'an ve sünnetle tespit edilmiştir. Bu ibadet, Allah'ın insana verdiği güç ve azimle samimi olarak Müslüman tarafından yerine getirilirse, karşılığında sevap umulabilir. Tabii ki insan için dünya hayatında sadece ibadet etmek yeterli değildir, kişi aynı zamanda büyük bir gayret ve titizlikle çalışmalı, dünyada başarı ve ahirette sevap elde etmek için işini sağlam yapmalıdır. Konunun önemine binaen bu çalışmada Arap dilinde *itkân* kelimesi tahlil edilmiş, öncelikle Arapçada temel sözlük kaynakları incelenerek kelimenin etimolojisi üzerinde durulmuş, akabinde kelimenin delalet etmiş olduğu anlamların daha iyi anlaşılması için şiir ve nesir örnekleriyle istihsadda bulunulmuştur. Bilahare ayet ve hadislerden ilgili kelimelere dair bazı örnekler zikredilmiş ve konunun ehemmiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nihayetinde çalışma esnasında tespit edilen bazı hususlar okuyucuya sunulmuştur.

1. Kelimenin Etimolojisi

Arap dilinde *itkân* (إِتْقَان), “bir işi sağlam, olması gerektiği biçimde tam olarak yapmak” anlamına gelmektedir. Kelimenin kökü olan *tikn* (تَقَن) ise “baharda suyun getirdiği çökelti ve posa” anlamındadır. تَقَّنُوا أَرْضَهُمْ “topraklarını işlediler, yani bereketli kılmak için ona çökelti ve posalı su gönderdiler” demektir.¹ *Tikn*, sıfat olarak geldiğinde söyleyeceği söz daima hazır olan hazırcevap, bir işi yapmada usta ve mahir olan adam için kullanılır.² İtkân kelimesinin aslı olan *tikn* sözcüğünün, Sâmi dil ailesinde yer alan dillerde de bu kök anlamını muhafaza etmiş olduğu görülmektedir. Akadca'da *taqân* kelimesinin bir işi iyi yapmak anlamında olduğu, bu bakımdan kelimenin yapısı ve anlamı itibarıyla Arapçadaki aslına uygun olarak kullanıldığı görülmektedir. Aramice'de *taqqîn* bir işi iyi, güzel ve sağlam yapmak anlamındadır. İbranice'de *tiqqên* bir şeyde kabiliyetli, becerikli olmak ve işi sağlam yapmaktır. Nitekim Süryanice'de de *taqqen* kelimesinin bir işi iyi ve sağlam yapmak anlamında olduğu görülmektedir.³ Bu anlamların Arapçadaki *tikn* ve *etkane* kelimeleriyle yapı ve anlam bakımından aynı olduğu görülmektedir.

¹ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhim es-Samerrâî (b.y.: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 5/129.

² Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed 'Avs Mer'ab (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2001), 9/66.

³ Mecme'u'l-lugati'l-'Arabiyya bi's-şârika (MLAŞ), “Atkana” (Erişim 07 Ekim 2024).

İbn Fâris (öl. 395/1004) itkân sözcüğünün kökü olan *tikn* kelimesinin temelde iki anlama geldiğini söylemektedir: **1)** Bir şeyi sağlamlaştırmak. Bu anlamda أَتَقَّنْتُ الشَّيْءَ أَحْكَمْتُهُ bir şeyi *itkân* ettim, yani “sağlamlaştırdım ve kusursuz yaptım” manasındadır. Ayrıca, رَجُلٌ تَقَنَّ “maharetli ve usta adam” demektir. Arap kültüründe ابْنُ تَقَنَّ lakabı, okçuluğu çok iyi bilen kimseye kullanılır ve bu haliyle darbı mesel olmuştur. Bu bağlamda يَزْمِي بِهَا أَرْمَى مِنْ ابْنِ تَقَنَّ “ok atmada İbn Tikn’den daha iyi ok atıyor” ifadesi yaygın bir atasözü olmuştur. **2)** Çamur ve bataklık yer demektir. Bu bağlamda yukarıda da işaret edildiği üzere اتَّقَّنُوا أَرْضَهُمْ ifadesinin kullanıldığına dikkat çekilmiştir.⁴

Nitekim رَجُلٌ تَقَنَّ وَتَقَنَّ ifadesi de “bir işi yapmada mahir adam” demektir.⁵ Aynı kökten elde edilen رَجُلٌ مُتَقَنَّ وَتَقَنَّ ifadesi “işini *itkân* ile yapan işinde mahir olan adam” anlamındadır.⁶ İbn Manzûr da (öl. 711/1311) kelimenin bir şeyi hakkıyla tam ve ustaca yapmak anlamına işaret etmiş, *tikn* kelimesinin bir adama sıfat olması durumunda onun, hazır cevap olduğuna delalet ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca *Tikn* kelimesinin, ok atmada iyi olan, hiçbir oku boşa çıkmayan, Âd kavminden bir adamın ismi olduğuna işaret etmiştir. Bu bağlamda yukarıda da işaret edilen İbn Tikn (Tikn’in oğlu) kelimesinin darbı mesel haline geldiğini söylemiştir. Ayrıca *tikn*, kelimesinin doğa, yapı, karakter gibi anlamlarda kullanıldığını bu bağlamda الْفَصَاحَةُ مِنْ تَقَنَّهُ ifadesinin “fesahat, güzel söz, adamın yapısında ve doğasındadır” anlamında kullanıldığını ifadesinin أَتَقَّنَ الشَّيْءَ ifadesinin ise yukarıda da işaret edildiği üzere “bir işi sapasağlam yaptı” anlamında olduğunu buna binaen itkân kelimesinin bir işi sağlam yapmak olduğunu ifade etmiştir.⁷

Hulasa aslı *tikn* olan kelimenin temelde iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi bir şeyi sağlam yerli yerinde yapmak, ikinci anlamı ise kil, çamur, ziraata elverişli arazi demektir. Birinci anlamda bir şeyi *itkân* etmek, hakkını vererek sağlam yapmak, bir kimseye sıfat olarak geldiğinde ise, o kimsenin meşgul olduğu işte usta, maharetli ve mahir olduğuna delalet etmektedir. İkinci anlamda ise اتَّقَّنُوا أَرْضَهُمْ ifadesinde görüldüğü üzere “arazilerini ıslah ettiler” manasında topraklarını verimli kılmak için suladılar anlamına gelmektedir ki bu da *tikn* kelimesiyle ifade edilmektedir. Arapçada muhtelif kelimenin kök harfleri birbirine yakın ise kelimeler arasında müşterek harflerin olması nedeniyle anlam bakımından da kelimelerin birbirine yakın oldukları bilinen bir durumdur. Bu bağlamda *itkân* kelimesinin aslı olan *tikn* kelimesi ile *yakîn* kelimelerinin iki harfi müşterek olduğundan her iki kelime arasında anlam olarak da bir yakınlık olduğu dikkatten kaçmamalıdır. *Yakîn* kelimesi bu bağlamda bir görüş ve bakış açısında *yakin* üzere olmak, emin olmak, isabet etmiş olmak gibi bir anlam taşımış olduğundan bir işi sağlam yapmak, pekiştirmek manasında *tikn* kelimesiyle yakın anlama gelmektedir. *Tikn* kelimesinin ikinci anlamı olan çamur ve balçık anlamı ise bir işi sonuna kadar tamamlamak anlamı ifade edebilir ki bu da bir bakıma işi sağlam, *itkân* üzere yapmak anlamında yorumlanabilir.⁸

⁴ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/350.

⁵ Ebûbekir Muhammed b. Hasan İbn Düreyd, *Kitâbu Cemherati'l-luga* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, ts.), 3/1288.

⁶ Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Umer ez-Zemaḥşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muḥammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 1/95.

⁷ Muhammed b. Mukerrem Cemâluddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414), 13/73.

⁸ Ḥasen el-Muṣṭafavî, *et-Taḥkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 1/422-423.

Kavram olarak *itkân*, bir konu ile ilgili delilleri illetleriyle birlikte bilmek ve *cüziyât* ile ilgili külli kaideleri elde etmiş olmaktır.⁹ İtkân kelimesi, yakın anlamı olan *ihkâm* (sağlam yapmak) kelimesi ile tamamen aynı anlamda görülmemektedir. Bir şeyi itkân etmek onu ıslah etmek olup kelimenin aslı olan *tikn* ile irtibatlıdır. Zira *tikn*, akarsu yatağında veya kuyu dibinde bulunan kil ve çamur karışımı manasında olup o kil ve çamur ile bir yapıyı ıslah ederek kullanışlı hale getirmektir. O halde kelime asıl itibarı ile bu bağlamda kullanılmaktadır. Herhangi bir yapıda bulunan boşlukları çamur ile kapatıp ıslah edince أَتَقَنَ ifadesi kullanılır ki anlam olarak “onu cilaladı, çamur ile sıvayıp elverişli hale getirdi” manasına gelmektedir. Kelimenin bu temel anlamı daha sonraları “bir şeyin ilmini doğru anlayıp onu iyice öğrenmek” anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda أَتَقَنْتُ ifadesi “onu doğru bir şekilde bildim” anlamındadır. Yani “onda bir kusur kalmadı onu en iyi şekilde bildim ve kavradım” demektir. *Ihkâm* ise bir işi sağlam bir şekilde ifa etmektir. Bu anlamda (كَتَابَ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ) (حَكِيمٌ خَبِيرٌ) “(Bu,) Hakîm (her işi hikmetli olan), Habîr (her şeyden haberdar olan Allah) tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir Kitap’tır.”¹⁰ ayetinde kitabın sağlam ve kusursuz yaratıldığına işaret edilmiştir. Ayette itkân kelimesi kullanılmamıştır. Çünkü itkân, bir şey ilk ortaya çıktığında bazı kusurların bulunduğu daha sonra o kusurların giderildiğine işaret etmektedir.¹¹ Bu bağlamda Kur’an’ın muhkem olması aynı zamanda bozulmaktan korunmuş olması, yalandan, batıl olandan, hatadan ve kusurdan arınmış olmasına işaret etmektedir.¹² Arap dilinde *ihkâm* kelimesinin aslı olan *hakeme* kelimesinin temel anlamı “bir şeyi bozulmaktan alıkoymak ve engel olmaktır”. Nitekim bu bağlamda حَكَمَةُ الْفَرَسِ “atın ağzına vurulan gem” ifadesi kullanılmaktadır ki bu demir parçası ile atın dengesiz yürümesi engellenmiş olmaktadır. Hikmet ise ilmi elde ederek tamamlamaktır. Bu bağlamda hakîm tüm işlerde itkân üzere olmak, ustalaşmak ya da hikmet sahibi olmaktır.¹³

İtkân bir kavram olarak lügat, hadis, fıkıh, kıraat gibi birçok alanda kullanılan bir ıstılah haline gelmiştir. Örnek olarak hadis ilminde itkân sahibi olan kimseye *mütkin* denilmiş ve bu vasıf, hadis rivayetinde titizlik göstererek tam bir zapt ile tashif, tahrif ve vehimden uzak bir şekilde öğrendiği hadisi olduğu gibi hıfz ederek başkasına aktaran râviyi ifade eden bir ta’dîl lafzı kabul edilmiştir. Bu bağlamda rivayeti hıfz etmek, itkân olarak isimlendirilmiştir.¹⁴

2. İtkân Kelimesine Şiir ve Nesirden Şahitler

Arap dilinde itkân kelimesinin istişhâd bağlamında çokça kullanıldığı müşahade edilmektedir. Kelimenin etimolojisinde işaret etmiş olduğumuz bu anlamların muhtelif metinlerde itkân kelimesiyle ifade edildiği görülmektedir. Kelimenin ihtiva etmiş olduğu manaların vuzuha kavuşması açısından bazı örnekler vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Ebû Abdillâh Vehb b. Münebbih’ten (öl. 114/732) nakledildiğine göre Hızır’a (a.s.) isnat edilen tavsiyeler arasında yer alan aşağıdaki ifadelerde *itkân* bir işi “sağlam yapmak onu en iyi şekilde tastamam yerine getirmek” anlamındadır:

يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ أَتَقِنْ وَأَتَقِنْ فَإِنَّكَ صَالِحُ الدُّنْيَا وَيَقِينُكَ صَالِحُ نَفْسِكَ

⁹ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kefevî el-Hanefî Ebû’l-Bekâ’, *el-Kulliyât*, thk. ‘Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısrî (Beyrut: y.y., ts.), 39; Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.), 34/316.

¹⁰ Hûd 11/1.

¹¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdillâh el-‘Askerî, *el-Furûku’l-Lugaviyye* (Kahire: y.y., ts.), 14.

¹² Ebû’l-Bekâ’, *el-Kulliyât*, 380.

¹³ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tûnusîyyeti li’n-neşr, ts.), 1/415.

¹⁴ Ebû Muhammed ‘Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1371/1952), 2/36.

“Ey Zülkarneyn yakîn üzere ol ve işlerini itkân ile yap, zira senin işlerini itkân üzere sağlam ve tastamam yapman dünyanın yararına, yakîn üzere inanarak güvenerek yapman, kendi yararınadır.”¹⁵

İbnu'l-Mukaffa' (öl. 142/759) yerli yerinde söylenen kelamın özelliklerinden söz ederken kelimeyi şu bağlamda kullanır:

مَعَ أَنَّ كَلَامَ الْعَجَلَةِ وَالْبِدَارِ مُوَكَّلٌ بِهِ الزَّلَلُ، وَسُوءُ التَّقْدِيرِ، وَإِنْ ظَنَّ صَاحِبُهُ أَنَّهُ قَدْ اتَّقَنَ وَأَحْكَمَ

“Acele ve düşünmeden söz söylemek, hataya ve yanlış yapmaya sürükler, sahibi işini itkân üzere ve sağlam yaptığını düşünse bile.”¹⁶

Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267) şöyle demektedir:

فَإِنَّ الْعِلْمَ قَدْ دَرَسَتْ أَغْلَامُهُ وَقُلَّ فِي هَذِهِ الْأَرْمَانِ إِتْقَانُهُ وَإِحْكَامُهُ

“İlmi şahsiyetler, yok olup gitti. Yaşadığımız zamanda ilmi itkân üzere yapma ve sağlam kılma işi azaldı.”¹⁷

Yukarıda istişhâd bağlamında zikredilen örneklerde itkân kelimesinin bir şeyi sağlamlaştırmak anlamında olduğu görülmektedir. Kelimenin kullanıldığı yere göre bir işte mahir olup uzmanlaşmak anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Bu bağlamda es-Seyyid el-Himyerî (öl. 173/789) bir beyitte şöyle der:

وَإِنِّي لِمَا آتَى مِنَ الْأَمْرِ مُتَّقِنٌ وَإِنْ لِسَانِي مَقُولٌ لَا يَحُونِي

“Dilim bana ihanet etmez ve ben yaptığım işlerde uzman ve mahir bir kimseyim.”¹⁸

Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd (öl. 193/809) İshak el-Mevsilî'nin şiirini çok beğendiğinden itkân kelimesini taaccüp sığasında kullanarak şöyle demiştir:

لِلَّهِ دُرُّ أُنْيَاتٍ تَأْتِينَا بِهَا يَا إِسْحَاقُ، مَا أَتَقَنَّ أَصُولَهَا، وَأَحْسَنَ فُضُولَهَا

“Ey İshak, bize getirdiğin şirlerinden sana helal olsun; dizelerini ne kadar iyi yazıyorsun, ne kadar iyi yapılandırmışsın ve ne kadar da iyi tasarlamışsın!”¹⁹

3. Kur'an ve Sünnette İtkân

Birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerifte insana hayatındaki işleri itkân üzere yapması öğütlenmiştir. Bu bağlamda ayetlerde başka yakın anlamlara gelen birçok kelimenin yanı sıra itkân,²⁰ ihsân²¹ ve itmâm²² kelimeleri örnek olarak verilebilir.

“Sen dağları görür, onları yerinde durur sanırsın. Hâlbuki onlar bulut geçer gibi geçer gider. (Bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.”²³ Her şeyin itkân üzere yapılması, sağlam ve muhkem olarak yaratılması,²⁴ Allah'ın her şeyi en güzel şekilde yaratması olarak yorumlanmıştır.²⁵ İtkân, umum bir ifade

¹⁵ Vehb b. Münebbih, *Kitâbu't-ticân fî muluki'l-Himyer* (thk ve neşr: Merkezü Dirâsâtve'l-ebhâs el-Yemeniyye, San'a, 1979), 103.

¹⁶ Ebû Muhammed 'Abdullâh İbnu'l-Mukaffa', *el-Edebu's-Şagîr ve'l-Edebu'l-Kebîr* (Beyrut: y.y., ts.), 1/89.

¹⁷ Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî ed-Dimeşkî Ebû Şâme, *Huṭbetu'l-Kitâbi'l-Mu'emmeli li'r-Reddi ilâ'l-Emri'l-Evvel* (b.y.: y.y., 1424/2003), 48.

¹⁸ es-Seyyid el-Himyerî, *Dîvânü's-Seyyid el-Himyerî*, thk. Ziyâ Hüseyin el-A'lemî (Beyrut 1966), 193.

¹⁹ Ebû Alî el-Kâlî, *Kitâbu'l-Emâlî*, thk. Muhammed Abdulcevval el-Esmâ'î (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitab, 1975), 1/55.

²⁰ Neml 27/88.

²¹ el-Bakara 2/195; el-A'râf 7/56; Yûnus 10/26.

²² el-Bakara 2/196.

²³ Neml 27/88.

²⁴ Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî, *Tefsîru 'Abdurrezzâk*, thk. Maḥmûd Muḥammed 'Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1999), 2/485.

²⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru hecr, 2001), 18/598.

olup Allah Teâlâ'nın kâinatta yaratmış olduğu her şeyin tam ve hassas bir şekilde yaratıldığına işaret etmektedir. Bu bağlamda dağların yürütülmesi de sağlam bir nizam ile gerçekleşmektedir. Allah'ın sanatında, yaratmış olduklarında *itkân*, ilminin genişliğinin bir sonucudur. Allah Teâlâ ilmi ile her şeyi itkân üzere yaratmaktadır. Ayetin sonunda işaret edildiği üzere O, mahlûkatın yaptıklarından haberdardır. O halde ona muhalefet etmekten onun emrinin dışına çıkmaktan sakınılması gerektiğine işaret edilmiştir.²⁶ İnsanın meşgul olduğu iş her ne ise, kişi onu en iyi şekilde icra etmekle yükümlüdür. İnsanı en güzel şekilde yaratan Allah Teâlâ onlardan bu yaratılışlarına uygun davranmalarını istemektedir. Bu bağlamda bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَأَنِفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ) “Allah yolunda

harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever”²⁷ Yüce Allah müminlere hitaben onların Allah'ın emirlerini yerine getirmede iyi ve güzel davranmalarını, nehyetmiş olduğu masiyetlerden kaçınmalarını ve Allah yolunda infak etmelerini istemiş ve bu davranışları en güzel şekilde yerine getirmelerini emretmiştir.²⁸ Ayette geçen “ihşan” kelimesi, bir işi tam ve noksansız yapmayı, işin hakkını vermeyi ve dürüst olmayı gerektirmektedir. Nitekim bir hadiste Resûlullah'a (s.a.v) “İhsan nedir?” diye sorulmuş. O da: “Allah'a, O'nu görüyormuş gibi kulluk etmelidir, her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O, seni görmektedir”²⁹ buyurmuştur. Kulluk umumî bir davranıştır. Bu itibarla hadisteki manayı, sadece ibadetlere hasretmek doğru değildir. Nitekim Arapçada ihsân, bir işi doğru dürüst ve güzel yapmaktır. Onun için işinin ehli olan kimseye *muhsin* denilmiştir. Ayette, sosyal yardımı ve adaleti de ihtiva eden ihsan ve infak, “tehlikeyi önleyen bir tedbir” olarak gösterilmiş, topluma sağladığı katkı ve faydaya işaret edilmiştir. Başka bir ayette işleri ihsan üzere yapmanın karşılığının Cennet olduğuna vurgu yapılmıştır:

(لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْخُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ) “İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bir de ziyade vardır.”³⁰

ayetinde güzel ve yararlı davranışlar gösterenlere, hak ettiklerinden daha güzel bir mükâfat bağışlanacağı ve hatta bunlardan daha da fazlasının verileceği bildirilmiştir.³¹ İşleri tam ve güzel yapma bağlamında bir ayette de işlerin tam olarak yapılması emredilerek şöyle buyurulmaktadır: “Haccı da, umreyi de Allah için, *tam yapın*.”³² Yani hac ve umre esnasındaki tüm ibadetlere ve sünnetlere riayet ederek ibadeti tam olarak yerine getiriniz.³³

Bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: (إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ يُحِبُّ إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ) “Allah Teâlâ sizden bir kimse, bir amel işlediğinde onu en iyi şekilde hakkını vererek yapmasını ister.”³⁴ İşleri itkân üzere yapmak insanı ileriye taşıyan, geliştiren başarıya sevk eden sebeplerdendir. O halde insanın gerek dünyadaki başarısı gerek ahirette Rabbin rızasına nail olmasının esası, işleri tam ve sağlam yapmasıdır. İtkân sadece ibadetlerde değil tüm davranışlarda olmalıdır. İtkân üzere yapılmayan işlerin kişiye ve topluma birçok zararı olacaktır. Bir doktor işinde mahir değil, mesleğinin gereği olan bilgi, donanım ve beceriye sahip

²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/51.

²⁷ el-Bakara 2/195.

²⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/326.

²⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “İman”, 1.

³⁰ Yûnus 10/26.

³¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/163.

³² el-Bakara 2/196.

³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3/327.

³⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, thk. 'Abdul'aliyy 'Abdulhamîd (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 7/232.

değilse bir insanın ölümüne neden olabilir. Bir mühendis, bina yapımında gerekli bilgi ve beceriye sahip değil ise veya binanın sağlam olması için gerekli olan malzemeyi belli esaslara göre kullanmaz ise o binanın sağlamlığından söz edilemez. Nitekim yaşadığımız depremlerde nice binaların bu vasıfları haiz olmadığından maalesef yıkıldığına ve on binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olduğuna şahit olduk. İşlerin itkân üzere yapılmamasının sonuçları vahim olmakta can ve mal kaybına sebep olmaktadır. Aksine işleri olması gerektiği gibi hakkını vererek ifa etmek ise, dünya ve uhrevi hayatta güzel sonuçlara vesile olmaktadır. O halde yapılması gereken, bir iş için gerekli çabayı sarf etmek, en iyi araçlar ile en iyi yöntemleri kullanmaktır. Yaptığı işte Allah'ın rızasını uman bir kimse için bu vazgeçilmezdir. Hülâsa, itkân ve ihsân bir bütünün iki yüzü gibidir. Bu iki esas ile işlenmiş olan bir amel gerek dünya gerek ahiret hayatı için en uygun olandır. Bir işin itkân ile yapılması onun kusurlarını gidererek sağlam hale getirmek iken, ihsan onu en güzel şekliyle yerine getirmektir denilebilir.

İtkân bir Müslümanın sahip olması gereken asli özelliklerden biridir. Nitekim işlerde itkân dinin hedeflerinden biridir. Müslüman onunla yücelir ve Allah rızasına mazhar olur. Çünkü Allah Teâlâ sadece onun rızası için, ihlas üzere olan ameli kabul eder ki, bir amelin ihlas üzere olması da ancak sağlam, itkân ile yapılmasına bağlıdır. İtkân gerek ibadet gerek dünya hayatı ile ilgili tüm davranışlarda olması gereken bir vasıftır. İtkân ile gerçekleşen ameller tamam olur ve insan o vesile ile yücelir. Medeniyetler onunla inşa edilir. Hayat onunla gayesini bulur.

Sonuç

Arap dilinde, bir işi iyi, sağlam ve usulüne uygun olarak güzel yapmak anlamında olan *itkân* kelimesinin aslı olan *tikn* sözcüğünün Sami dil ailesinde yer alan Akadca, Aramice, İbranice ve Süryanice'de de Arapçadaki anlamıyla örtüştüğü görülmektedir.

İtkân kelimesinin sözlüklerdeki temel anlamı, bir şeyi sağlam yapmak, yapılan işin inceliklerini bilerek ona göre işi tamamlamaktır. Bunun yanı sıra kelimenin ikinci anlamı olan çamur ve balçık anlamı ise tarlayı suladıktan sonra geriye kalan çamur kalıntısına işaret etmektedir ki bu durum da bir işin sonuna kadar tamamlandığına işaret etmektedir. Çünkü toprak ihtiyaç duyduğu suyunu almadan verimli olmaz, münbit hale gelemez.

Kur'an-ı Kerim'deki birçok ayet, işleri itkân üzere, sağlam ve güzel olarak tamamlamaya teşvik etmiş, tembellik, özensizlik ve yanlış davranıştan sakındırmıştır. Bu emir ve nehiyler sadece ibadetler ile ilgili olmayıp hayatın tüm alanları ile alakalıdır. Yani yapılan iş her ne ise, onun belli ölçülere göre sağlam ve güzel yapılması gerekmektedir. Amellerin gereği gibi yerine getirilmemesi hem dünya hayatını hem de ahiret hayatını tehlikeye atmaktadır. İstenilen ölçüde yerine getirilmeyen bir ibadeti Allah Teâlâ kabul etmez. Dünyevi işlerde de itkân olmaz ise toplum zarar görür ve ilerleyemez. Sırf kazanç elde etmek için kalitesiz ve özensiz iş yapan veya ürün satan bir kimsenin topluma verdiği zarar izahtan varestedir.

İtkân, sadece işleri rutin olarak yapmak değil, hayatın her alanında sürekli olarak kişisel gelişim ve beceri geliştirme arayışıdır ve istenen hedeflere ulaşmak için imkânları kullanma sanatıdır. Asıl olan çok iş yapmak değil, işi sağlam ve güzel yapmaktır. Nihayetinde işler itkân üzere ihlas ve samimiyetle yapılırsa hem Allah'ın rızasına nail olunur hem de dünya hayatındaki işler düzene girer.

Kaynakça

- ‘Abdurrezzâk, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan‘ânî. *Tefsîru ‘Abdurrezzâk*. thk. Maḥmûd Muḥammed ‘Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1419/1999.
- Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥüseyn b. ‘Alî el-Ḥüsrevcirdî. *Şu‘abu’l-Îmân*. thk. ‘Abdul‘aliyy ‘Abdulḥamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetu’r-Ruşd, 1423/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-şâḥîḥ*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Ebû Hilâl el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Ḥasen b. ‘Abdullâh. *el-Furûku’l-Lugaviyye*. Kahire: y.y., ts.
- Ebû Şâme, Ebû’l-Ḳâsım ‘Abdurrahman b. İsmail el-Maḳdisî ed-Dimeşķî. *Ḥuṭbetu’l-Kitâbi’l-Mu‘emmel li’r-Reddi ilâ’l-Emri’l-Evvel*. b.y.: y.y., 1424/2003.
- Ebû’l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Ḥuseynî el-Kefevî el-Ḥanefî. *el-Kulliyyât*. thk. ‘Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısrî. Beyrut: y.y., ts.
- Ezherî, Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî. *Tehzîbu’l-luga*. thk. Muhammed ‘Avs Mer’ab. 8 Cilt. Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabiyye, 2001.
- Ferâhîdî, Halîl b. Aḥmed. *Kitâbu’l-‘ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrâhim es-Samerrâî. 8 Cilt. b.y.: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, ts.
- Ḥasen el-Muştafavî, *et-Taḥkîk fî Kelimâti’l-Ḳur‘ânî’l-Kerîm*, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2009.
- el-Himyerî, es-Seyyid, *Dîvânu’s-Seyyid el-Himyerî*, thk. Ziyâ Ḥüseyn el-A‘lemî. Beyrut: y.y., 1966.
- İbn Âşûr, Muhamed Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. Tunus: Dâru’t-Tûnusiyyeti li’n-neşr, ts.
- İbn Düreyd, Ebûbekir Muhammed b. Hasan. *Kitâbu Cemherati’l-luga*. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-melâyin, ts.
- İbn Ebî Ḥâtim, Ebû Muhammed ‘Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerḥ ve’t-Ta‘dîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1371/1952.
- İbn Fâris, Ebû’l-Ḥuseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî. *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luga*. thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru’l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem Cemâluddin. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 1414.
- İbnu’l-Muḳaffâ, Ebû Muhammed ‘Abdullâh. *el-Edebu’s-Şagîr ve’l-Edebu’l-Kebîr*. Beyrut: y.y., ts.
- el-Kâlî, Ebû Alî, Kitâbu’l-Emâlî, thk. Muhammed Abdulcevvad el-Esma‘î, Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-Amme li’l-Kitab, 1975.
- MLAŞ, Mecme‘u’l-lugati’l-‘Arabiyya bi’s-şârika. “Atkana”. Erişim 07 Ekim 2024. <https://www.almojam.org/root?id=2610>
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu’l-beyân an te’vîli’l-Kur‘ân*. Kahire: Dâru hecr, 2001.
- Vehb b. Münebbih, *Kitâbu’t-ticân fî muluki’l-Himyer*, thk. Merkezu Dirâsât ve’l-ebhâs el-Yemeniyye, San’a, 1979.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk. *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Ḳâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.
- Zemaḥşerî, Ebû’l-Ḳâsım Maḥmûd b. ‘Umer. *Esâsu’l-Belâga*. thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1419.